

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНИ

Малежик Д. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ПИСЬМЕННИЦЬКИХ КАДРІВ В УРСР У 1945–1953 РР.

Проаналізовано основні шляхи підготовки літературної молоді в перше повоєнне десятиліття. Визначено участь Спілки радянських письменників України, окремих її членів, а також інших організацій у процесі формування творчої зміни. Охарактеризовано регіональну специфіку в підготовці молодих літераторів.

Ключові слова: творча інтелігенція, підготовка кадрів, Спілка радянських письменників України, літературні гуртки та об'єднання.

Актуальним питанням на сучасному етапі розвитку української державності є проблема формування національної еліти, яка була б здатна на найвищому політичному і державному рівнях відстоювати інтереси широкого загалу населення. Майбутнє кожної держави, особливо в переломні моменти державотворення, великою мірою залежить від молоді. Сучасні проблеми, з якими пов'язаний процес формування нової творчої еліти, переважно є наслідком труднощів історичного розвитку української нації, її бездержавним статусом, втратою зв'язків з попередніми поколіннями. Проблема формування національної еліти була першочерговою у всі періоди української історії. Особливо гостро стояло питання підготовки літературної молоді в роки апогею сталінського режиму. Досвід вирішення цієї проблеми є важливим і для нинішнього часу.

Метою дослідження є розкрити особливості формування кадрового потенціалу митців України в повоєнні роки, вивчення спільних та відмінних рис у діяльності різних організацій щодо виховання творчої зміни, аналіз різних форм підготовки, особливостей роботи з молодими творчими кадрами на місцях.

Питанням формування творчої інтелігенції присвячено чимало досліджень як радянських, так і сучасних українських дослідників. Серед них особливе місце займають роботи Ю. Курносова та А. Бондаря “У навчанні та праці” (1962), А. Шокалюка “На принципах інтернаціоналізму” (1981) [1], колективна монографія “Советская интеллигенция” (1968) [2], дисертаційне дослідження В.Корольова [3], у яких автори приділяли увагу в основному ідейному вихованню молоді. Серед сучасних досліджень поставленій проблемі частково присвячені роботи Т. Марусик [4], дисертації Р. Попп та Л. Ругаль [5]. Однак комплексної праці, яка б розкривала всі аспекти поставленої проблеми, досі не створено.

Вирішення кадрового питання в першу післявоєнну декаду відбувалося кількома способами. Можна визначити такі основні шляхи формування творчої інтелігенції:

- 1) висування перевірених кадрів з робітників і селян;

- 2) перевиховання внаслідок залучення старої інтелігенції на бік радянської влади;
- 3) підготовка кадрів через мережу вищих і середніх спеціальних навчальних закладів [2, с. 132-133].

Основним напрямом підготовки митців України було формування їх через систему вищих та середніх спеціальних мистецьких навчальних закладів. Головними центрами підготовки стали Київ, Харків, Львів та Одеса, де діяли художні інститути, консерваторії, художні та музичні училища.

Підготовка літераторів здійснювалась в інший спосіб. У СРСР єдиним спеціальним закладом для підготовки письменників був Літературний інститут у Москві. Однак потрапити на навчання до нього можна було лише за направленням Спілки радянських письменників України (СРПУ), і доступним це було для невеликого кола осіб.

В Україні для підготовки літературної молоді спеціального навчального закладу не існувало. Питання про його створення було на часі і постійно обговорювалось на зборах, пленумах, з'їздах українських письменників, однак так і не було вирішено. Тому в середовищі письменників великий відсоток складали випускники факультетів журналістики та філології Київського державного університету, літературних факультетів педагогічних інститутів, зокрема Одеського педінституту, факультетах української та російської філології Київського педінституту тощо.

Однак, крім здобуття вищої освіти, для підготовки мистецьких кадрів не менш важливе значення мають широкий кругозір, осмислення великої кількості соціальних проблем, особистісні погляди. Національний письменник повинен акумулювати у своїй творчості народні традиції, мораль, ідеї, поєднані з набутками світового досвіду. Література – галузь творчості, найбільш пов'язана з національною самоідентифікацією, виявляти яку протягом першого повоєнного десятиріччя було досить непросто і часом небезпечно. Архівні матеріали та ряд інших джерел свідчать, що навіть за найбільш “політично благонадійними” письменниками здійснювався постійний нагляд спецслужб і будь-який вияв національної ідентичності міг обернутися звинуваченням в “буржуазному націоналізмі”. З огляду на це саме літератори, усвідомлюючи цінність свого призначення, шукали нові цінності, наприклад звертаючись у своїй творчості до розкриття історичних тем.

Разом з тим письменник повинен постійно працювати над собою, бути високоерудованою людиною, на належному рівні володіти мовою та літературними прийомами. Розвитку вказаних рис сприяла літературна практика. Набути її можна було завдяки друкуванню в районних, обласних або навіть і республіканських періодичних виданнях, у більшості з яких неодмінно була літературна шпальта або й сторінка. Особливо багато письменників-початківців з'явилося під час воєнних подій. Зокрема, під час Другої світової війни молоді автори-фронтвики набули навички літературної діяльності в дивізійних, армійських, фронтових газетах. На фронтах виявився письменницький талант В. Швеця, Я. Шпорти, О. Юренка, Є. Бандуренка, гучно заявив про себе О. Гончар [6, с. 3].

Молоді письменники перші кроки робили в літературних гуртках та об'єднаннях, які існували при газетах і журналах, видавництвах, на підприємствах. У повоєнний період зросла активність молодого покоління в літературній сфері. Документи свідчать, що майже в кожному регіоні України кількість письменників-початківців була достатньо великою, однак належне керівництво вдалось організувати не скрізь. Частими були випадки, коли в літературних гуртків були відсутні приміщення для зборів, через що вони були нерегулярними, не було розроблено план їх засідань. Крім того, деякі місцеві газети не

мали спеціальних літературних шпальт чи сторінок, тому молодь була позбавлена можливості друкувати власні твори.

Найактивнішими були літературні гуртки та об'єднання в Києві при редакції журналу "Дніпро", у Львові при редакції журналу "Радянський Львів", на Донбасі, зокрема при газеті "Ворошиловградська правда", до якого входив і один з найвідоміших письменників Донбасу П.Безпощадний. Досить активно проводилась гурткова робота на Дніпропетровщині. Тут при дніпропетровській обласній газеті "Зоря" ще в 1944 був створений кабінет молодого автора. Важливим кроком для формування майбутніх письменників було видання літературних альманахів та збірників творів молодих авторів. Зокрема, на Донеччині було підготовлено альманах "Літературний Донбас" [7, с. 3].

Велику роботу для підготовки творчої молоді проводили письменники старшого покоління: П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, П. Панч, А. Малишко, Л. Первомайський, І. Ле, І. Нехода, Т. Оудько.

Зокрема, П. Тичина в перші повоєнні роки одну з головних сторін своєї діяльності присвятив опису творчої молоддю. Статті й виступи "Молоді – дорогу" (1945), "За високу поетичну майстерність", "О щастя, в пісні зазвучи" (1950), "Молоді поети заводу "Азовсталь"" (1952); промова на III з'їзді радянських письменників України не лише засвідчували необхідність посиленої роботи з молоддю, а й давали практичні рекомендації до здійснення керівництвом процесом підготовки творчої зміни.

Особливу теплоту до творчої молоді виявляв В.Сосюра. За свідченням його колег, він практично не відмовляв письменникам-початківцям у допомозі, завжди рекомендував всі вірші, які до нього надходили, до друку. Так само це стосувалося і прийому до СРПУ: "Всі поети, які хочуть поступити в Союз, вони прийдуть до Сосюри, він всім пише, що це чудова людина і треба її прийняти" [8, арк. 67]. Велику роботу щодо підготовки творчої молоді проводив П. Панч, який вміло поєднував вимогливість і велику любов до підростаючого покоління [9, с. 185].

Діяльність митців старшого покоління сприяла формуванню в молодих митців суспільно-політичної позиції, вимог та принципів творчості. Праця досвідчених письменників з підготовки молоді мала своїм наслідком формування у творчої зміни високих моральних якостей, спонукала їх до мистецького оновлення. Відомі письменники своїм прикладом розуміння політичної ситуації та проблем суспільства України, високим рівнем національної свідомості зробили серйозний поштовх до допомоги молодим митцям. Крім цього, підготовці молоді сприяли виступи на творчих конференціях і нарадах із критичними доповідями, звернення-поради до поетів-початківців. Листування з молодими поетами, звернення до них через відкриті листи і статті дозволяло творчій молоді України засвоїти та усвідомити кращі мистецькі надбання вітчизняної літератури.

Старші письменники відчували гордість щодо появи молодих кадрів, про що свідчать слова П. Тичини на відкритті вечора молодих членів об'єднання при журналі "Дніпро": "Давайте будемо недремні, щоб не пропустити народження й зростання справжніх талантів" [7, с. 3].

Наявність у країні великої кількості творчої молоді вимагала рішучих кроків від СРПУ. Вже з моменту визволення України від німецьких загарбників і відновлення роботи СРПУ представники місцевих літературних гуртків і об'єднань неодноразово звертались за організаційною та фінансовою допомогою до неї, однак позитивної відповіді не отримували. Поворотним етапом у роботі з молододою творчою інтелігенцією стала I Всесоюзна нарада молодих письменників (березень 1946 р.), на якій були присутні 135

молодих літераторів. Робота наради показала, що нове літературне покоління, яке пройшло війну, потрібно активніше залучати “для служіння на благо народу”. Безпосередніми наслідками наради стали: створення комісії для роботи з молодими літераторами при Спілці радянських письменників СРСР і відповідно при республіканських спілках, залучення молодих письменників до роботи в газетах і журналах членами редколегій, співробітниками молодіжних журналів, публікація творів авторів-початківців у всесоюзних та республіканських видавництвах; організація творчих відряджень молодих письменників. Однак основною умовою участі у виданнях було дотримання методу соціалістичного реалізму, володіння основами марксистсько-ленінської теорії.

Утворені комісії для роботи з молодими письменниками надавали значну допомогу літераторам-початківцям. Вони допомагали в організації та діяльності літературних об'єднань у багатьох містах УРСР, Кабінету молодого автора, керівництво якими здійснювали досвідчені майстри слова, організовували творчі відрядження молодих письменників у різні регіони країни, брали участь в обговоренні та рецензуванні перших творів молодих авторів, у проведенні нарад літераторів-початківців. Наступним кроком у поліпшенні організації підготовки творчої молоді стало створення в 1951 р. при СРПУ секції для роботи з молодими письменниками. Її головою було призначено П. Тичину, а відповідальним секретарем Д. Білоуса. Також їй передали і функції колишнього Кабінету молодого автора [10, арк. 110]. Таким чином, центральне місце в системі підготовки молодих літераторів стала займати СРПУ, якій формально були підзвітні літературні гуртки та об'єднання і яка здійснювала організаційне керівництво.

Наступним етапом у створення системи підготовки письменників-початківців стали зустрічі з молодими літераторами в республіканських спілках. У червні 1946 р. відбулась нарада СРПУ з молодими авторами, у якій взяли участь київські письменники і керівники обласних організацій СРПУ. Завідувач кабінету молодого автора Г. Плоткін доповів про заходи щодо поліпшення виховної роботи. Кабінет молодого автора постійно організовував літературні консультації з питань прози, поезії, драматургії, залучаючи до неї відомих майстрів слова. Спільно з редакцією журналу “Дніпро” кабінет керував літературним об'єднанням молодих письменників. Завдяки спільній роботі спілки і видавництва автори-початківці отримували змогу друкуватися на сторінках журналу “Дніпро”, а найбільш здібні були рекомендовані до прийняття в кандидати і члени СРПУ. З ініціативи кабінету відбувались обласні наради молодих авторів з метою обміну досвідом. Восени того ж року було проведено десятиденний семінар республіканського рівня. Протягом наступних років у практику ввійшло періодичне влаштування в клубі СРПУ творчих вечорів молодих письменників з Києва та регіонів. Помітним було прагнення налагодити зв'язки з існуючими літературними гуртками. Важливим аспектом діяльності кабінету молодого автора була підготовка літературних збірників й альманахів, які охоплювали всі жанри творчості молодих. Голова Львівської організації СРПУ П. Козланюк звітував про роботу у Львові двох літературних об'єднань, у яких сформувались талановиті письменники Михайлюк, Хоросницька, Волинець. Г. Гельфандбейн, керівник літературного об'єднання Харкова, відзначив, що вихованцями його є Герой Радянського Союзу С. Борзенко, В. Собко, І. Муратов, В. Кондратенко і що об'єднання постійно стає джерелом поповнення лав СРПУ. А. Ключья, керівник літературного об'єднання Донбасу, зазначила, що вихованцями його були О. Підсуха, М. Чернявський, Л. Черкашина, звернула увагу на необхідності організувати обласні кабінети молодого автора. З вихованців літературного гуртка Дніпропетровська (керівник О.Бейлінов) тільки в 1946 р. до лав СРПУ було

прийнято 2 члени. Такі успіхи в роботі літературних гуртків і об'єднань зобов'язували спілку посилити увагу до виховання літературних кадрів. Серед проблем, відзначених всіма учасниками наради, були незадовільний кошторис та відсутність злагодженої роботи з видавництвами. Одеська організація СРПУ не змогла налагодити творчу співпрацю з молоддю. Крім того існували проблеми з друкуванням місцевих початківців в обласних газетах, при яких не було посад літературних консультантів. Важливим завданням було відновлення роботи обласного кабінету молодого автора. У Херсоні існувало молодіжне літературне об'єднання при газеті "Надніпряньська правда", хоча при ній не існувало літературної сторінки. Поводились лише "літературні середи", на яких збирались письменники-початківці, читали і обговорювали твори. Проте відбувались такі зустрічі не щотижня, незважаючи на велике бажання молоді. Лише в липні 1946 р. Херсонський обком виніс рішення про організацію в місті літературного об'єднання [11, с. 3].

18 липня 1945 р. в Київському клубі письменників відбувся творчий вечір літературного об'єднання при журналі "Дніпро". На ньому головував П. Тичина, який знав майже всіх молодих письменників. Серед учасників були переважно студенти, червоноармійці, учні середніх шкіл, робітнича молодь, зокрема В. Гуртовенко, Є. Чеханівська, Д. Білоус. Організаторами і фактичними керівниками об'єднання були С. Крижанівський та П. Воронько [7, с.3].

В. Козаченко відзначав, що незважаючи на успіхи учасників літературної студії при журналі "Дніпро" (М. Познанської, Б. Степанюка), в цілому вона не виправдала сподівання. "Керівник студії С.Крижанівський пустив керівництво на самоплив, через що молодь втрачає імпульс творчого зростання" [12, с. 4].

У підготовці молодих літераторів велика роль належала літературним консультантам видавництв. Зокрема, чимало творів письменників-початківців було надруковано у журналі "Вітчизна", коли на посаді літконсультанта перебував Д. Білоус. Однак після ідеологічних постанов їх життя ускладнилось, оскільки окрім виявлення формальних недоречностей до обов'язків консультантів увійшло слідкування за ідейним змістом творів.

Окрім спеціальної теоретичної та практичної підготовки митців, в умовах апогею сталінщини меншого значення набула й ідеологічна.

У післявоєнний період змінилися завдання ідеологічної роботи. У духовному та моральному вихованні народу партійно-радянські функціонери надавали великого значення творчій інтелігенції. Про це свідчать ідеологічні постанови ЦК ВКП(б) 1946 р., які мали б "ідейно переозброїти народ" [13, с. 220-221].

Після конференцій восени 1946 р., зборів комсомольських, профспілкових, творчих організацій було викрито серйозні недоліки в роботі з молодими митцями. Наслідком стало збільшення обсягу роботи щодо виявлення талановитої молоді та її залучення на навчання до вищих та середніх спеціальних мистецьких навчальних закладів [3, с. 11]. Посилювалась ідеологічна складова в діяльності комісії для роботи з молодими авторами, літературних гуртків та об'єднань. Вони організували для молодих літераторів читання лекцій з марксистсько-ленінської філософії, історії КПРС, актуальних проблем політичного життя держави, залучали молодих письменників до активної політичної роботи під час виборів до ВР СРСР, ВР УРСР, місцевих рад, влаштовували зустрічі молодих літераторів з різними верствами населення.

Разом з тим молодь ставала і об'єктом критики партійно-радянського керівництва. Зокрема, 19 серпня 1947 на пленумі правління СРПУ з ініціативи тодішнього очільника КП(б)У Л. Кагановича були піддані жорсткій критиці ряд молодих літераторів, серед них і

О. Гончар. На захист колег виступили М. Рильський і П. Тичина [14, арк. 35].

Підготовка молодих літераторів на місцях полягала як у використанні апробованих на загальнореспубліканському рівні форм роботи, так і в застосуванні деяких власних. Місцеві організації багато уваги приділяли діяльності літературних гуртків на заводах, фабриках, в установах, вишах, проведенню обласних нарад молодих авторів, творчих конференцій та семінарів. Представники літературних об'єднань неодноразово звертались до керівництва СРПУ з вимогою надати допомогу, зокрема організаційну та фінансову. На допомогу місцевим організаціям СРПУ відряджав спеціальні бригади, до складу яких входили досвідчені майстри слова: П. Панч, В. Сосюра, А. Малишко, Л. Первомайський та ін. Вони не лише допомагали в аналізі творів початківців, а й виступали з теоретичними доповідями. Творча молодь виявляла значну активність на місцях, і тому вказані заходи допомагали їй самореалізації. Молоді автори часто вже в перших творах виявляли високий рівень майстерності, перебуваючи в центрі уваги читачів. Це, зокрема, О. Гончар, Д. Білоус, А. Дімаров та ряд інших.

Незважаючи на об'єктивні труднощі, молоде творче покоління з'являлось і в західних областях України. Зокрема, першим західноукраїнським радянським поетом офіційна критика вважала Р. Братуня (збірка "Вересень" була опублікована наприкінці 1940-х років), основними темами творів якого були воз'єднання українських земель, визволення їх від фашистських загарбників. Працюючи заступником голови ЛО СРПУ, він організовував наради молодих літераторів на Львівщині. За його ініціативи було започатковано декади російської, білоруської, молдавської, казахської літератури, які проводились у Львові [4, с. 232]. З початку 1950-х років виходив на арену Д. Павличко. У всіх віршах молоді переважало громадянське звучання, про що згадував Д. Павличко: "В моїй ліриці є речі, які хоч і писалися неложною рукою, втратили актуальність, суперечать сьгоднішньому уявленню про наш суспільний лад, про ті, як мені здавалось колись, непроминальні цінності соціалістичної епохи" [15, с. 132].

Унаслідок проведених в 1945–1953 рр. заходів організаційного характеру відбулось збільшення кількості письменників-початківців у редакціях мистецьких газет та журналів, зросла кількість молодих членів творчих спілок.

Отже, протягом перших повоєнних років було інтенсифіковано процес створення системи підготовки кадрів молодих письменників. Це дало змогу прийти в літературу багатьом талановитим представникам різних соціальних верств. Робота, проведена Спілкою радянських письменників України та іншими організаціями, дозволила не лише розширити коло друкованих праць молоді, а й систематично підвищувати рівень її професійної майстерності.

Перспективою подальшого дослідження є детальний аналіз діяльності літературних гуртків та об'єднань і визначення їхньої ролі в становленні майбутніх майстрів слова.

Використана література:

1. Курносів Ю. О. У навчанні та праці. (Підготовка кадрів інтелігенції в УРСР) / Ю. О. Курносів, А. Г. Бондар. – К. : Наукова думка, 1964. – 343 с.; Шокалюк А. И. На принципах інтернаціоналізму. Підготовка кадрів інтелігенції в СРСР, 1951–1958 гг. / А. И. Шокалюк. – Львов : Вища школа, 1981. – 127 с.
2. Советская интеллигенция (история формирования и роста. 1917–1965 гг.) / редкол. : П. М. Ким (гл. ред.), И. Е. Ворожейкин, В. П. Наумов. – М. : Мысль, 1968. – 432 с.
3. Королев В. М. Идеино-политическое воспитание молодой творческой интеллигенции в первые послевоенные годы (1946–1950): автореф. дисс. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 "История СССР" / В. М. Королев. – М., 1978. – 20 с.

4. Марусик Т. В. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.) / Т. В. Марусик. – Чернівці : Рута, 2002. – 463 с.
5. Попп Р. П. Інтелігенція Львова в 1944–1953 роках (історико-соціологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України”. / Р. П. Попп. – Львів, 2003. – 18 с.; Ругаль Л. П. Діяльність мистецької інтелігенції Української РСР у 1943–1945 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України”. / Л. П. Ругаль. – К., 2009. – 16 с.
6. Літературна газета. – 1945. – 9 січня.
7. Козаченко В. Голос молодих // ЛГ. – 1945 – № 16. – 26.07.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України), ф. 1, оп. 70, спр. 378, арк. 67.
9. Михлик Я. Вихователь творчої молоді / Я. Михлик // Про Петра Панча: Спогади. Роздуми / упор. Б. С. Буряк. – К. : Рад. письменник, 1981. – 384 с. – С. 184-187.
10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 72, спр. 1.
11. Літературна газета. – 1946. – 12 серпня.
12. Літературна газета. – 1946. – 24 жовтня.
13. КПСС о культуре, просвещении и науке. Сборник документов. – М. : Политиздат, 1963. – С. 220-221.
14. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, ф. 590, оп. 1, спр. 39.
15. Павличко Д. Я вірю в невечерні сили народу. Інтерв'ю / Д. Павличко // Всесвіт. – 1989. – № 9. – С. 131-133.

А н н о т а ц и я

Проанализированы основные пути подготовки литературной молодежи в первое послевоенное десятилетие. Показано участие Союза советских писателей Украины, отдельных ее членов, а также других организаций в формировании творческой смены. Охарактеризована региональная специфика в подготовке молодых литераторов.

Ключевые слова: творческая интеллигенция, подготовка кадров, Союз советских писателей Украины, литературные кружки и объединения.

A n n o t a t i o n

The main ways of training of literary youth during the post-war decade has been analysed. The contribution of Union of Soviet Writers of Ukraine, its members and other organizations to formation of young writers has been revealed. The regional specification in youth writers' training system has been described.

Keywords: arts intelligentsia, training of personnel, Union of Soviet Writers of Ukraine, literary circles and associations.

Радчук А. О.

**Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ ТА МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА: ДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО ТЕАТРУ

На широкому джерельному матеріалі, автором розкрито історію взаємин між М. Старицьким та М. Заньковецькою, з'ясовано особливості їхньої театральної діяльності у другій половині ХІХ ст.

Ключові слова: М. Старицький, М. Заньковецька, театр, драматургія.

Процес національно-державного творення у сучасній Україні, спричинений національно – культурним відродженням у 80–90-х рр. ХХ ст., активізував громадський та науковий інтерес до епохи національно-культурного відродження другої половини ХІХ ст.